

8542

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԿՐԹԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՄԻՆԻՍՏԵՐԱԿԱՆ
ԶԵՆՈՒԹՅԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

ԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Գ.

Խօսուած Բագուի ս. Լուսաւորիչ մայր եկեղեցում 13-ն
սեպտեմբերի 1909 թ. յաւուր ս. օժման Նորին վեհափառու-
մեան Տ. Տ. Մատթէոս Բ-ի սրբազնակատար կանոնդիկոսին
ամենայն հալոց.

281.6

S-43

Թ Ի Յ Լ Ի Ս

ԷԼԷՔՏՐՈՒՄԻ ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ, ՊՕԼԻՑ 7
1909

20 AUG 2013

200

390-ՏԿ

281.6

Տ-43

Կ.

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹԻՒՆ

Գ.

Խօսուած Բագրիսիս. Լուսաւորիչ մայր եկեղեցում 13-ն
սեպտեմբերի 1909 թ. յաւոր ս. օծման Նորին վեհափառու-
մեան Տ. Տ. Մատթէոս Բ-ի սրբազնափառար կաթողիկոսին
ամենայն հալոց.

1004
19337

Թ Ի Յ Լ Ի Ս
ԷԼԵԲՏՐԱՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆՅԻ. ՊՈԼԻՑ. 7
1909

15 04 NOV 2009

390-ՏԿ

Ցաւերի մէջ անգամ ցնծութիւն կայ, արցունք-
ների մէջ ուրախ քրքիշ, սև-սև օրերի տակ կարմիր
օրեր—սևաթոյր ամպերի տակ փայլուն արշալոյս:
Ահա այսօր, եղբարք սիրեցեալք, հայոց ազգի թագ-

նուած կարմիր օրն է, պայծառ արշալոյսը. քանի որ Գանգէսի հովտից սկսած մինչև Հելլետիոյ ծովակոծ խորշերը, Նեղոսի ափերից սկսած մինչև Նեւայի պղտոր-պղտոր հոսող ջրերը—որ երկնակամալի խալկ, հալի, զանց, զայ, ալիսեղ և կայ ուրախ ղօղանջիւն, այնտեղ և կայ ծովածաւալ հայ ժողովուրդը նման այս փառապանծ եկեղեցւոյն—նման ձեզ, որոնք Տիրոջ սեղանի առաջ ուրախական արցունքներով—սրտի անվերջ բաբախումներով մրմուռններ և մեղեդիներ են առաքում առ ազգերի ճակատագիր յօրինող մեծ ճարտարապետը տառապեալ Ազգիս նոր այցի համար:

Այս պահուս, հայեր, մտքով սլանանք այն աշխարհը, որտեղ օդն անոյշ է և ջուրն անմահական, այն երկիրը, որտեղ սպիտակափառ Մասիսն է բազմած և երկնից ամպերի հետ զրոյց է անում, այն հովիտը, որով Վաքիւ-դարիւ խփելով լալագին ձայներով ընթանում է հայոց ցաւերի և կսկիծների, անյուշ ժամանակների անխօս վկայն Արաքսը: Այդ պղտորուած եզերքից ոչ շատ հեռու կանաչների մէջ թաղուած—համեստ մենաստանին, կանաչագմբէթ ս. Էջմիածնին մտքով ուխտ գնանք: Ի՞նչ տեսարան է—ազգային հանդէս սիրողի համար. բազմաթիւ մանր ու մեծ զանգակներն այնպիսի մի ղօղանջիւն են սկսել, այնպիսի մի երաժշտութիւն են

սկսել, որի նմանը ոչ մի ճանապարհորդ չէ տեսել ոչ Կեօնի մայր տաճարի գմբէթների տակ, ոչ Հոովմի Պօղոս-Պետրոսի հռչակաւոր ճարտարարուեստ կաթողիկէի տակ. այստեղ ամեն մի ակնբե—նոր—նոր ձայն կը տայ, ամեն թաթիռ նոր—նոր բան կ'ասէ սրտիդ, ամեն ելնէջ նոր—նոր խօսք կը մրմնջէ ականջիդ. ամեն ինչ մտքիդ ու հոգուդ հետ կը խօսէ: Հայի ձայներին հայութեան բովից, հայութեան սրտից—հայի սրտերի համար: Թէ լաւ երաժշտութիւն կը սիրեն—ով հայ, այդտեղ նոր խաղեր կը զրտնեն, եթէ երաժշտութիւն չես սիրում, ով հայ, այդ ձայները քեզ երաժշտասէր կը շինեն:

Այդ երաժշտութեան տակ մտիկ տուր մենաստանի ընդարձակ բակին, տես այն բազմաթիւ կտուրները, դիտիր այն դալար և ջահել ծառերը, այլ չեմ ասում տաճարի կամարների տակը, այդ ծովածաւալ բազմութիւնը—այդ գլուխների—մարդկային գլուխների ովկիանոսը, հայ ժողովուրդն է լցուած Հայաստանի զանազան կողմերից, քաղաքներից—գիւղերից, լեռներից ու ձորերից, որոնք եկել են ազգային մեծ տօնին մասնակից լինելու: Քեզ թւում է, թէ մի բոպէից կտուրները փուլ կը գան մարդկային մարմինների ծանրութիւնից—կամ ծառերը ճղնակաւոր կը լինին իրանց ցանկալի հիւրերի բազմութիւնից. բայց ծառերն անգամ ոյժ

և կորով են ստացել այդ օրը համբերելու և դիմանալու նման իրենց մեծ հովանաւոր և համբերատար մօրը:

Մարդկային ծովի միջից հագիւ մի նեղ անցք են պահում պահապան և կարգապահ զինւորները իրենց մէջ տեղ ունենալով Մենաստանի և՛ Հայաստանի զանազան կողմերից հաւաքուած հայ հոգևորականութեան ներկայացուցիչները իրենց ամբողջ զարդարանքներով և պերճանքներով: Մայր հայրենիքը իւր գեղածիծաղ երկնակամարով և արևելքը իւր չքնաղ գոյներով ազդել և վառել են հայի մտքի և հոգու հետ խօսող թափօրի վրայ: Կերոնները ու խաչերը, քոյցները ու բուրվառները կընդրկի ազնիւ հոտերը հրապուրել են ամենքին: Լուռ է մարդկային այդ ծովը, և աչքը տնկել է վեհարանի բարձր սանդուխքներին և դարբասին:

Ահա և ինքը ծերունազարդ հայրապետը, հայոց իրաւանց միակ ներկայացուցիչը, հայոց իշխանապետութեան միակ ժառանգը հինաւուրց ժամանակներից — շրջապատուած տասնեակու եպիսկոպոսներով, բոլորը-բոլորը պերճանքի և շքեղութեան մէջ: Հազարաւոր բազմութիւնը կարծես միաբերան չսպասելով եկեղեցական դասի «հրաշափառ Աստուած» շարականի գեղգեղանքին սրտեռանդն և յուզուած կոչում է «Սուրբ հայրապետ, մեծ հայրապետ—կեցցէ հայրա-

պետ», և իւր ուրախութիւնը արցունքներով և սրտի բաբախումներով յաւերժացնում:

Եւ ինչո՞ւ չէ այդ ինչո՞ւ չարտասուէ, ինչո՞ւ չյուզուէ ներքին յոյզերից. զի ծերունի հայրապետի անձի մէջ է քովանդակուած հայոց անցեալ-փառքի բոլոր մասերը: Հայի սիրտը այդ զգում է, այդ սուրբ զգացմունքը տնկել է նրա մէջ հայրենի պատմութիւնը, հայրենի միացորդները, հայրենի աւերակները և խարխալեալ շէնքերը: Եւ եթէ հնար ունենային ի մի ձայն ի մի բերան կը հնչէին բանաստեղծի հետ

«Թէ ի հրացան դրօշ մահաբեր,

Այլ ողջունեն իրանց տէրեր,

Կամ ի գոռիւն թնդանօթաց

Ահեղ ողջոյն տան ի իշխանաց—

Մեք մեր սրտից ի բաբախիւն

Խոնարհ այլ ջերմ տամք քեզ ողջոյն»:

Այո, միայն խոնարհ և ջերմ ողջոյն. և այդ բաւ է մեր հայրապետին, զգայուն սրտերի տրոփը, աւելի ուժեղ է և տևական քան հազարաւոր թնդանօթների որոտը:

Շարժուեց թափօրը դէպի Մայր Տաճարը, Միածնաէջ տեղը: Հնչեց ալախօսիկ տիրացուաց և երգիչ խմբի քաղցր դայալիկները. հասաւ սուրբ հայրապետը այն վայրը սրբազան, որտեղ

հայոց, ճաճանչաւոր խաչը կը պլպլայ, նման երկնուստ իջեալ ճաճանչներին և լուսոյ շողին, որոնք լուսաւորեցին Տեղին, այն, որտեղ շինուեց Վիրապն լուսոյ, քանզի ինսմա ծագեաց մեզ լոյս ի Հասաստան աշխարհի»:

Սկսուեց արտայայտ արարողութիւնը: Չորեք վեհափառ հայրապետը շուրջ բոլորեցին արքեպիսկոպոսներ և եպիսկոպոսներ և թափելով ազգային միացուցիչ և կազդուրիչ օծեալ իւղս. Միւսոնը, այն դիւթիչ նիւթը որը կապուած է արեւելքի և արեւմուտքի հայր ի մի, նրա դագաթի վրայ, հնչեցին «օրհնեսցի և օծցի» սահմանեալ երգը, — երգ որ հնչուել է Մեծն Ներսիսից մինչև այսօր Ս. Էջմիածնի կամարների տակ: Լուռ է հայրապետը և յուզուած. ձեռքերը կարկանդակ անկողնի մը մը շուրջ, լուռ է և յուզուած հայ խումբերամ ժողովուրդը:

Ինչ մտքեր, ինչ ծրագրեր, ինչ խոհեր, ինչ յոյսեր: Սաչի տօնի օրը խաչուած ազգը իւր հայրապետին կ'օծէ — ինչ փառաւոր զուգարհպետութիւն: Անշուշտ Լուսաւորիչը իւր խաչ-գաւազանով, սէգն Տրդատը իւր խոնարհեցրած ճակատով աչքի առջև կը դայ, երկնքի և երկրի կապող շողը, թափուող լոյսը, արքայի պալատի վրայ կրակ պիւնը, լուսաւոր խաչը մտքի առջև կը գան, կ'անցնեն: Կ'անցնէ և Լուսաւորիչը կռթնած գաւազանին, Սեպուհ սարի վրայ

երկնքի հետ խօսելիս, երկնուստ պատգամ ընդունելիս. վ'անցնէ Սահակի և Մեսրոպի, Չորափորցու և Շնորհալու պայծառ դէմքերը. կ'անցնէ և հայ ազգի կորնացած վիզը ցաւերի ծանրութիւնից հայի խոցուած սիրտը — դառնադէտ սարսափներէ, կը յիշէ, որ ինքն է, ինքն է — որ պիտի արցունքները սրբէ Տաւրոսեան լեռներից սկսեալ մինչև աներակացեալ Արցախի բարձունքները, և մինչև Սասունի քարանձաւները և բոլորին հրաւիրէ և հանցնէ թի վայրի դալարւոյ և առջուրս հանգստեան»:

Իսկ դուրսը, հայեր, վանքից դուրս ինչեր է կատարուում: Ասեղ ձգելու տեղ չը կայ, ոչ մենաստանի լայնարձակ բակում, ոչ կից հրապարակներում, ոչ մօտիկ լճի ափին և ոչ իսկ անտառում: Ամեն տեղ բացօդեայ վրաններ և ամեն տեղ ուխտաւորների անթիւ ու անհամար բազմութիւն: Այս սրբազան տօնին, այս սրբազան վայրում Հայաստանը իւր ամբողջ հայաբնակ վայրերով իւր ներկայացուցիչներն ունի: Տարագների և չքնաղ լեզուի ակործ բարբառների ցուցահանդէս է: Մանաւանդ այժմ այս տարի շնորհիւ ազատ երթևեկութեան Ս. Էջմիածնի կաթօտ, երկար տարիներ նրա անսման տեսքին անձկակարօտ Հայաստանցին կրտսերով երկար ճանապարհ, անցնելով խութեր և առապարներ, սահանքաւոր գետեր և վտանգա-

ւոր գետակներ շտապել է իւր կարօտը առնելու
անձկալի վայրերից, շտապել է իւր հայրենիքի
պարծանաց հանդէս տօնը տեսնելու և իւր նա-
խահայրերի սիրած ու պաշտած Տեղում գէթ
մի անգամ իւր կեանքի ընթացքում աղօթելու
ազատ արին-արցունքից, ազատ սրբից և հրից:
Հայեր, մտիկ տուէք այդ խայտաբղետ
բազմութեան. այդտեղ է հայ վաճառականը-
թողած իւր առևտուրն ու գործ. այդտեղ է հայ
ուսուցիչը իւր աշակերտով, այդտեղ է հայ մայ-
րը իւր քնքոյշ զաւակներով, այդտեղ է հայ իշ-
խանը իւր ընտանիքով, այդտեղ է հայ արհես-
տաւորը իւր մերձաւորներով, այդտեղ է հայ
մշակը-իւր կուսական քօղն երեսին ամօթխած
աղջիկներով: Մի խօսքով այդտեղ է մեծն ու
փոքրը, հարուստն ու աղքատը, տանուտէրն ու
շինականը, թողած իրենց գործ, իրենց աշխա-
տանքի աղբիւրներ: Բոլորը-բոլորը մի միտք ու-
նին-ուխտ անել հայոց սրբազան մասանց վրայ,
աղօթել մի նուագ իրենց մեծ-հովուապետի հետ,
և իրենց սրտեռանդն մրմուռնջները խառնել նրա
աղօթից հետ—առ մեծ աղօթողն, «Հովուին
Հսկողին»-ն, որի մտքի մէջ սեւեռել էր երկիրքն
ու երկիրը, լուսաւոր շողն ու Միածինը, ոսկե
ուռն ու սանդարամետի սարսուժը, և ապա լու-
սաւոր խաչը և հայի լոյս ապագան:

Սյդ լոյսը, այդ լոյսի կարօտն ու սէրը սրտում

կրակ կտրած համարիւն եղբայրներ, մի ազգի որ-
դիք ու թոռներ և կել են լոյսի խորանի կամաքների
տակ մի օր, մի ժամ ապրելու և զգալու:

Պիտի տեսնել Նփրատի քաղցը շրերով
սնուած, մայր Հայաստանի կենսատու օգով քոյ
քաշած հայ գեղջուկ նազելի կոյսերին այդ պա-
հուն Ս. Էջմիածնայ շուրջը պար բռնած իրենց
մայրերից անգիր սերտած երգը երգելիս,

«Ի հոս իջաւ Աստուած վերէն,

Շինեց տաճար մեր քարերէն,

Էջմիածին, Էջմիածին,

Շէնքն է մերոյ լուսաւորչին,

Հաւատք Գրիստոսին

Փառքսուրը խաչին»:

Ո՛չ մի պատմաբան, ո՛չ մի քաղաքագէտ չի
հիւսել այս երգը և ո՛չ մի փիլիսոփայ չէ վար-
ժել այս միտքը հայի սրտին, թէ Էջմիածինը,
հաւատքը Գրիստոսի, թաչի փառքը պիտի սի-
րել, պիտի պաշտել այլ հայ մայրերն են հիւսել
իրենց կրօնի տակ բովանդակ ծաղիկներից, Հո-
տոտեցէք, մայրեր, այդ աննման ծաղկից և
տնկեցէք ձեր զաւակների հոգու մէջ այդ ծաղ-
կից, Նդեմի գրախտիցն է և Նփրատի ափերից:
Կարծես մարդ այդ պահուն ուզում է խլել
բանաստեղծի խօսքը, և ասել

«Եթէ խռոված լինիս, ո՛վ օտար,

Հակառակ կամքիդ այդ կանաչավառ

Տեսարանները քեզ կը հրաւիրեն

Որ քաղցր ստուեր վրայ տարածեն»:

Այո, հայ մարդ, եթէ խոսված ես Ս. Էջմիած-
նուց, քո կամքիդ հակառակ գնա տես կենդանի
կանաչները — հայու թեան ամբողջութիւնը և ասպ-
րիթ և դու յաւիտեան կ'ապրես, քո զաւակներդ
առանել ևս կ'ապրեն:

Ես այսպէս եմ տեսել տարիներ առաջ, իմ
համեստ լեզուն միայն այսչափ կարողացաւ տալ
իմ աչքով տեսածը և սրտով զգացածը և
ականջով լսածը: Իսկ հայ ազգի բանա-
ստեղծները-ազգային երգիչները ինչպէս են
երգել, ինչպէս են ազդուել և ազդել
խսփառու աշխարհի ցրուած հայերի սրտերի
քնքոյշ լարերին: Բաց արէք բանաստեղծ հրա-
պարակախօս անզուգական հայի նուրբ սրտի
ծալքը և հոտոտեցէք այս աննման ծաղիկը
Շէջմիածին, Էջմիածին մշտականաչ կիպարիս

Հայաստանի սրտում տնկած»

Կամ ժողովրդական զգացմունքների թարգման
աշուղ երգչին

Շէջմիածին խիստ սիրուն տեսայ

Երկու հարիւր կանթեղ շարէ շար տեսայ...»

Կամ Էջմիածնու հովանու տակ իւր ման-
կական օրերը քաշած և ասպն հրա փառք ճեմա-
րանին իւր կեանքը նուիրած ազնիւ քնարերգակ
քերթողի հոգեհոտաք թոթիւր լսեցէք

Դարեր եկան, դարեր անցան, Էջմիածին,

Բո հիմն անշարժու անսասան, Էջմիածին»:

Իսկ եթէ, հայեր, թերթեք մեր դա-
սական գրականութիւնը, մեր անցեալ փառքի
ներբողեանները առ Էջմիածին, ինչ վեհ զգաց-
մունքներ և ինչ խորին խոհեր կը բացուին մշա-
քիդ առջև, հոգուդ առջև: Բաց արէք այդ ձեր
զաւակաց առջև:

Միթէ միայն բանաստեղծ պիտի լինել,
կամ բարձրաստիճան հոգևորական կամ փառա-
ւոր աշխարհական և կամ հմտալից ուսումնա-
կան այսպիսի յուզմունք և սէր ունենալու հա-
մար. ոչ երբէք: Այլ ամէն մի հայ, որի երակ-
ներում հայի արիւն կը խաղայ-նա իրաւունք
իսկ չղնի չը յուզուելու, չը սիրելու. նա աւելի
հզօր թափով պիտի փայլեցնէ իւր ներքին աշ-
խարհը առ ազգիս Սրբ Ս. Էջմիածինը նման
իւր ազնիւ նախահարց, նման այն անձնուէր
եղբայրակցաց, որոնք այս պահուս փարուել
են «մշտականաչ կիպարիսի» չորս բոլորքը:

Այն ո՞ր հայն է, որ իւր անձնական բարիքից
դուրս բնական պարտք չէ գգում դէպի իւր
մերձաւորը, ընկերը և ընդհանուրը, յուշ լիցի
ձեզ, որ անձնական և ընդհանուր բարիկեն-
դանութեան գաղաթնակէտին բաղմած է Ս.
Էջմիածինը»:

Այն ո՞ր հայն է, որ բացի ֆիզիքական իւր

լինելուց, ուրիշ հոգեկան սիրոյ առարկայ չի ունեցել երբեքիցէ՝ ի բաւականութիւն իւր կարողութեանց և ի մխիթարութիւն իւր ներքին աշխարհի։ Ահա այդ սիրոյ առարկաներից ամենից բարձրը և ամենից սիրելին ս. Էջմիածնինն է։

Այն որ հայն է, որ չնայած իւր մասնաւոր, գուցէ և բարեյաջող հանգամանքներին, երբեքից լսած չլինի մեր անցեալ և ներկայ թշուառութեանց ծանր փորձանքների մասին, պատմական սարսուցիցիչ կորստների մասին. բայց այդքան սարսափների տակ հային մխիթարող, սիրտ տուող պայծառ օրերի գրաւականը ս. Էջմիածինն է։

Այն որ գիտնականն է, լինի հայ թէ օտարազգի, որ պատմական փաստների ուղիղ եզրակացութեամբ, ազգային գոյութեան և պահպանութեան մասնիկների միաւորութիւնը չէ տեսել ս. Էջմիածնի մէջ, առանց որոյ ըստ մեծ հոգեւորի «ստորագաս բոլոր իրերը ու երևոյթները երեսն ի վեր շուտ կը գան»։

Այն որ փիլիսոփան է, թէկուզ բնագանցական գիտութեանց հետևողը, որ թափ է անց կենում իւր մտաւոր պաշարների մէջ, իւր սուր աչքերով քննում—քննադատում, պտրում—պըրպտում, և չէ հանում—այս «ողկոյզը ճշմարտութեան», որ հայութեան խորհուրդը—գոյութեան նեցուկը ազգային կրօնն է կանաչա-

գմբէթ Էջմիածնի կամարների ու կաթողիկէի տակ։

Այն որ անարատ սրտի տէր հայն է, որ ամեն անգամ ս. Էջմիածին պանծալի անունը լըսելիս գլխարկն ի ձեռն, ճակատը բաց—խոնարհութեան նշանով-աջով խաչ չի հանում իր երեսին, իր սրտի սէրը յայտնում և նրա վեհութիւնն ընդունում։

Այսպէս, հայեր, հայք հայ կը մնայ բերաւոր փորձութեանց դիմացող իբրև ամուր կայծաքար իւր ազգային եկեղեցով, այսինքն այն եկեղեցով, որը ամեն մի շուք, ամեն մի փայտուեց, բայց իւր ազգը պինդ պահեց—բոլոր գիշատիչ բազէներից և անեղ թռչուններից. իսկ ազգը իւր հերթում, իւր հերոսների անվերջ շարքերով, իւր խնկելի նահատակների փայլուն շարանների արիւնով ներկեց և կռեց այդ եկեղեցու իւրաքանչիւր մի քարը, մի շիւղը, մի կիւրը։ Այսպէս ազգը և եկեղեցին հիւսուեցին իբրև Վրուսոյ շող, իսկ լուսոյ շողի սնարանը ու ջինջ աղբիւրը սուրբ Էջմիածինն է։

Հայք հայ կը մնայ իւր ազգային ինքնատիպ ժամապաշտութեամբ, ըստ կտակի Լուսաւորչի «ժամ-պատարագով», դարաւոր ծիսարանով—, դաւանական և առաքելահիմն կանոններով, ըստ հասկացողութեան և մեկնութեան մեր աննման հայրերի. իսկ այդ բոլորի մատակարար և կեանք

տուողը «մշտականաչ կիպարիս» ս. էջմիածինն է։
Հայը հայ կը մնայ—երբ հայաբար կը գործէ, հայաբար կը մտածէ, հայաբար կ'աղօթէ, հայաբար իւր մըմունջները կ'ուղղէ իւր ստեղծողի գահին և այդ գահի սանդուխքների սկիզբն այն կամարների տակ է, որի ընդհանուր անունը Հայաստանեայց եկեղեցի է, իսկ այդ եկեղեցու մայրը ս. էջմիածինն է։

Հայ վաճառականը հայ կը մնայ, եթէ իւր բոլոր գործառութեանց սկզբին ու վախճանին, իւր շահերի գանձման պահուն կամ իւր արդեանց ժողովման ատեն իւր ուշքն ու միտքը իւր հայրենակցաց վրայ կը պահէ, և իւր հայրենի երկրի ինչպէս արդեանց նոյնպէս և որդոց իւր հովանու աակ կը պահէ. իսկ այդ զգացմունք թելադրող և զգայուն սիրտ տուողը լուսաճաճանչ էջմիածինն է։

Հայ մշակն ու արհեստաւորը հայ կը մնայ, երբ կը մնայ հաւատարիմ ոչ միայն իւր երկրին և իւր գործին, այլ և «հայրատունկ այգւոյն», և որպէս «Ժիր մատուռակք» անունդ և ջուր կը հայթայթէ հայոց լեռներից բղիտը քլքլանաղբիւրների սառնորակ ջրերից։ Եւ այդ մեղրից անոյշ ջրերի շտեմարանը ու սառնարանը Ս. էջմիածինն է։

Հայը հայ կը մնայ, երբ ունեւորը, կամ մեծատունը ըստ նախկին սովորութեանց իւր կամքի, իւր կարողութեան մի վտակը միշտ կը

ճամփէ-դէպի հայրենեաց մեծ ակնը, իսկ այդ ակնը և ջրաբաշխը Ս. էջմիածինն է։

Հայ քնքոյշ սեռը հայութեան մէջ կը մնայ, երբ իւր մատների և սրտի զգացմունքների նշանները յանուն բոլոր հայոց մայրերի մուրատատու վայրը կ'ուղղէ. իսկ այդ մեծ մուրատատուն Ս. էջմիածինն է։

Հայեր, անշուշտ մի փոքր կարողացայ գաղափար տալ—ընդհանուրիս հայրենիք ս. էջմիածնի մասին, բայց կարծես այս բոլորը միայն ի ծննդենէ կրօն սիրողի համար, կրօնիս դաստիարակութեամբ մեծացողի համար է։ Իսկ ի՞նչ ասենք ժամանակակից հովերով բեռնաւորածներին, կամ մեր խեղճ թերակատար ուսուցիչ և աշակերտին։—Այո՛ պիտի ասել և այս պատմական ճշմարտութիւնը, որ պարզ է ինչպէս երկնքի լուսատուն, էջմիածինն է տուել հայոց ժողովրդին—գիր ու գրականութիւն, էջմիածինն է տուել ոչ միայն ազգային կրօնք—այլ և ազգային և սեպհական տառեր։ Էջմիածնի հաստատութեան հարիւրամեակին համարեա ազգը լուսաւորչի և Մեծն Տրդատի յիշատակը յաւերժացնելիս նոր լուսաւորիչների ձեռքով դպրութիւն ստացաւ։ Իսկ այդ դպրութիւնը լոկ անուն չէր և ոչ խօսք, այլ դա գիտութիւն ու լոյս էր—որ տարածուեց իւր շարք իսկին դէպի գաւառները։ Յիշեցէ՛ք մի շարք իսկին

1004
1933

անուններ—Սահակ և Մեսրոպ, Եզնիկ և Եղիշէ, Յովսէփ և Մովսէս: Սրանք ինքնուրոյն լեզուս, ինքնուրոյն ոճ և գիր պարգևեցին ազգին. գիտնական գրքեր տուին, հայի խաւար մտքերին վառ-վառ շահեր տուին. ազգի միտքը լուսաւորուեց ս. Էջմիածնայ աթոռակալի և գործակցաց ձեռքով: Եւ ազգն աւելեցին ազապուեց. օտար հարստահարութիւնից, թէկուզ այդ փառութեան անունով:

Ո՞վ տուեց ձեզ, ո՞վ խոտապահանջ հայեր, ազգային ինքնագիտակցութիւն, ազգային մտորմանց եղանակ և ձև, ո՞վ կռեց կոփեց. Ձեր մըտքերի ոլորտները աշխարհային հարողածների դէմ մաքաւելու, եթէ ոչ ս. Էջմիածինը:

Ո՞վ տուեց թեզ բանաստեղծութիւն ու պատմութիւն, փիլիսոփայութիւն ու իմաստասիրութիւն—եթէ ոչ ս. Էջմիածինը: Ո՞վ չէ հիացել, չէ սիրել և չէ ապրել—այդ անմամ գահարներով, որոնք ցայսօր սկսած հիւգերորդ դարից գմայլմանց հետ փրկութիւն և պաշար են տալիս ոչ միայն մեզ ազգի որդիներին, այլ և բոլոր սիրող և հետաքրքրուող իմաստուն եւրոպացոց:

Եւ միթէ այսքան և նրա նման անվերջ փառների հիման վրայ իրաւունք չունի հայ մարդը սքեռցնելու ս. Էջմիածնայ փառաւոր գաղափարի հետ և նրա սրբաշէն կերտումը իւրա-

քանչիւր բարը ու շիւղը, կրի կտորը—կամ աղիւսի մասնիկը:

Եւ միթէ այս զգացմունքը և սէրը չէր, Շահաբասի ձեռքով Հայաստանից խլած և բռնի հատած այն ժողովրդի դառը վիճակը ստեղծողը, որ ստիպուած էր օրն ի բուն լալ և արտասուել: Արքան սպասում էր, որ երկիրը հայր շէտուել: Արքան սպասում էր, որ երկիրը հայր շէտուել, հողը մշակէ, այգի տնկէ, իսկ հայի սիրտացնէ, հողը մշակէ, այգի տնկէ, իսկ հայի սիրտը կտոր-կտոր է լինում. նրան այսքան չէր յշտացնում իր հայրենի հողն ու շուրը, երկիրն ու դաշտը, այլ ս. Էջմիածինը—և նրա կարօտով ժողովուրդը, հազարաւոր մարդիկ հալւում և մաշւում էին: Եւ նրանց քիմքերից կարօտակէզ մուխ էր դուրսգալիս. և այդ էր պատճառը—որ Շահաբասը հրամայեց քանդել ս. Էջմիածինը իւր հիմքից և բերել իւր երկրում նոր Էջմիածին շինել: Այս լուրը ցնցեց իւր հպատակ ժողովուրդին, բայց բարեբաղդաբար միայն 14 քառ անկեղով ս. Էջմիածնայ շէնքից տարուեց Սպահան. Շահաբասի սայլերը ճանշալով հատան Պարսկաստան հային նոր Էջմիածին տրուեց: Եւ այդ քարերի վրայ հայր իւր ուխտը արաւ, իւր աղօթքը արաւ, սրբեց իւր աչքի արին—արցունքը: Մոռացել էք, տաքիներ առաջ. ինչպէս վէրքեր ստացաւ հայ ազգը. բոլորին համբերեց, բայց երբ վէրքը հասաւ ս. Էջմիածին, մեծ ու փոքր ի մի սիրտ, ի մի հագի—կուրծքը դէմ տուին

հրացանի գնդակին և անթիւ նահատակներ տը-
ւին. և վերքերից մեռնող հայր չցաւեց, չաւա-
ղեց իւր մահը, զի ս. Էջմիածնի անուշով է կոռել
և նրա. գոյութեան և իրաւանց համար է զրել
իւր ծաղիկ կեանքը: Ահա—հայեր ս. Էջմիածնի
խորհուրդն ու գաղտնիքը:

Միթէ այս մեծ գաղափարի ոյժը չէր, որ
երբ տալիսներ առաջ շատ հայեր տգիտութեան
մէջ թաղուած թողեցին իրենց հանուր մօր ս.
Էջմիածնի հովանին, բայց որ մխիթարական է
ու ուրախալին գիտնական զէնքերով զրահա-
ւորուած ատեն դարձան ի ծոց իրենց կաթոգին
մօր ս. Էջմիածնի, վառուած այս մեծ գաղա-
փարով:

Չարաբաստիկ փորձութիւններ շատ տե-
սանք, հայեր, և դրանք մեզ դապատու և ուսու-
ցիչ եղան, որ վայր էլ դիմենք ապահովութեան
համար, որտեղ էլ ապաստան մտնենք—միակ
ուղիղը և միակ ճշմարիտը, միակ անսայթաքը
և միակ կարճը—ըստ երկրաչափական ճշմար-
տութեան ս. Էջմիածնի ճանփան է՝ նրա հո-
վանին է և նրա անսասանութիւնը:

Եթէ ընդհանուր եզրակացութիւն հանեմ
իմ առարկութիւններից, կը լինի այսպէս, հայի
համար աշխարհի շահը և նպատակների նպատա-
կը իւր կրօնքն է և կրօնական կեդրոն ս. Էջ-
միածինը: Հաւատարմութեան և անկեղծու-

թեան զգացմունքներով միայն կարենք դիմա-
նալ բոլոր սպառնալից արհաւիրքներին: Ուստի
և այս պահուս ձեր այդքան լարուած և ուշիմ
րոպէին ուխտ դրէք, հայեր, նման առ գետս
բաբելացւոց գերի և տանջուող ժողովրդի ուխ-
տին այսպէս—«Եթէ մոռացայց զքեզ Երուսաղէմ...
մոռանցի. զիս աջ իմ»: Ուրիշ խօսքով «Թող
պապանձուի իմ լեզուն, եթէ մոռանամ քեզ,
Էջմիածին»:

Բայց ի՞նչ է նաւը առանց նաւավարի:—
Ծովի կատաղի ալիքները նրան փշուր փշուր կա-
նեն դեռ չհասած իւր կայան նաւահանգստին:
Ի՞նչ է այդին առանց այգեպանի.—բոլոր մա-
տաղ տոռնկերը կոխան կը դառնան անասուն-
ների և գազանների ոհմակներից—այլ չեմ ա-
սում ուրիշի աշխատանքով յղփացող մարդկանց:

Ի՞նչ է պարտէզը—առանց հմուտ պարտիզպա-
նի:—Երկրի բոլոր միջատներն անգամ խօսք մէկ
արած կը քանդեն, կը կործանեն բոլոր ծառ ու
ծաղիկ և նախկին անմահական հոտ տոռող բու-
րաստանը կը փոխուի ամայացեալ մի վայրի:

Վերջապէս ի՞նչ է ազգը առանց առաջնորդ և
դեկավար գլխի, կամ ի՞նչ է եկեղեցին—Էջմիա-
ծինը առանց նրա պետի և դէտի:—

Ոչինչ կը լինէր, եթէ այդ չլինէր. բայց փառք
Տիրոջ—պատիւ մեր վեհափառ կայսեր, պատիւ

մեր ժողովրդին, զի այսօր հայոց արժանաւոր հայրապետը կը բազմէ ազգային միակ և փառափանծ գահին: Վառուեց լուսաւորչի մտքի ծալքերում արձանացած լուսաւոր խաչը, որի փայլը հեռու և հեռու կը հասնէ մինչ օվկիան կապուտակ:

Այժմ ինչ է հայրապետութեան իրաւունքն ու բովանդակութիւն, պարտիք և գործ, որը քառթիւ ձեռով լուսազարդել է նախկին Հայրապետի մտքի մէջ հրաշակերտած կրակ սիւն եկեղեցուն:

Նախ՝ այն-ինչ որ ինքը մեր հայրապետ Մատթէոս Բ. իւր երիտասարդական հասակում մակաբերել է իւր արժանաւոր հեղինակութեան մէջ. «պահպանութիւն և ամբողջութիւն Հայաստանեայց ուղղափառ եկեղեցւոյ և ամրապինդ պահելով Քրիստոսագիր կարգ ու կանոն, առաքելական և լուսաւորչական աւանդութիւնք և արարողութիւնք, որ ի նախնեաց մերոց ի սրբոց հարց և քաջարի նահատակաց մեզի մնացած անգին ու անգիւտ սրտահատոր նշխարներ են բազմաթիւ հայերու արիւնով շաղախուած և մեզի հասած, որք մեր ազգութեան միմիայն կնիքը կը կրեն և անոնցմով ենք այսօր հայ ազգ մը աշխարհի առջև»: Եւ իսկապէս պահպանութիւն և յաւանդումն բոլոր դալոց սերնդին այն ամենը, ինչ որ մեզ միացնում է անցեալի հետ, ներկայն նշանակալից է դարձնում, իսկ

ապագան-այդ ցնորքների աշխարհը-յուսալից: Իսկ չէ՞ որ մեր բոլոր յիշեալ կարգ ու կանոնը, օրէնքն ու սովորութիւնը մեզ չեն զրկում քաղաքակիրթ լինելուց, չեն զրկում կրթուած լինելուց, այլ ընդհակառակը մեր բոլոր ստացած գիտութիւնները քաղցրանում են, սիրելի են դառնում, զի մենք բացի գիտութեան անօթ լինելուց, սիրում ենք և ազգային ըմբռնմանց և սերմանց անօթ լինելու, իսկ այդտեղ միայն արգասաբեր սերմունք ազգային անցեալից և յիշատակօք լի անցեալից կը ստանանք:

Երկրորդ՝ հայրապետական պարտիք կրօնական և ազգային կանոնից պահպանութիւնից յետոյ պիտի անցնէ արդէն իրաւական խնդրոյն: Նա է որ պիտի պահպանէ ազգիս շնորհած բոլոր իրաւունքները և արտօնութիւնները ինչ հին ժամանակներից մեծագործ արքաներից, փառաւոր կայսրներից: Այդ իրաւունքները վերաբերում են թէ ամբողջական ազգիս, թէ հատուածական մասերին ամեն մի երկրում և թէ անհատական: Միթէ՞ ձեզ յայտնի չէ այն բոլոր երկրներում, որտեղ հայը խաղաղութեան նշոյն անգամ տեսել է, նա շէնացրել է երկիրը, նա ծաղկեցրել է արհեստը, նա փայլեցրել է վաճառականութիւնը: Եւ բոլոր տիրող պետերը առատապէս պարգևներ են շնորհաբաշխել ազգին ընդհանրապէս կամ մասնաւորապէս կամ անհատականա-

պէս: Այդպիսի իրաւանց-վտանգուած դէպքում հայրապետը պիտի իշխանական և իրաւական բոլոր ոյժով յառաջ ընթանայ բոլոր կայսերաց առջև կամ զատ-զատ և նրանց հպատակ ժողովրդի, հպատակ եկեղեցւոյ արտօնութիւնները ըստ ազգային սահմանադրութեանց կամ ըստ կանոնական հրահանգաց պաշտպանելու և վերականգնելու: Զի ո՞վ է, որ այդ մասին կարող է իւր ձայնը բարձրացնել աշխարհի առաջ, տիրող պետի առաջ, եթէ ոչ ազգի ընդհանուր քուէով ընտրուած հովուապետը և հայրապետը, Լուսաւորչի յաջորդը և աթոռակալը: Քանի քանի երկրներում են ցրուած մեր ազգայինը, եթէ քարտէզը-համատարած աշխարհացոյցը դնես առջևդ, համարեա ամեն տեղ կը գտնես հայ, բայց բազմութեամբ և շատութեամբ դեռ Հայաստանի հողի վրայ կը գտնենք-երեք կայսերանց խնամքի տակ: Ո՛չ միայն Հայրապետն ազգիս այս երեք կայսերաց մօտ իւր հօտի շահերը և կարիքները պիտի ի նկատի առնէ, այլ դեռ հնդկաստանցի հայուն համար ալբիոնի արքունիքում, Աւստրիոյ, Վենգրիոյ հովանու տակ ապրող հայի համար Վեննայում-և այլն: Չարաբաստիկ հանգամանքներ շատ ապացոյցներ տուին, որ հայրապետական պաշտպանութիւնը շատ անգամ յարգուել է-չյարգուած դէպքում ան-

հետեանք - չէ անցել պատմական և իրաւական փաստաբանութիւնքը հայրապետութեան:

Երրորդ՝ հայրապետական իրաւանցն է ենթարկւում ըստ անցեալ օրինաց և ըստ ներկայ կարգաց ազգային գպրոցաց դեկը և բոլոր ազգային պատանեկութեան ուղիղ դաստիարակութեան գործը: Ո՞վ կարող է ժխտել, որ մանուկ սերնդից չէ կախուած մեր յոյսերը ու մեր ապագան, ո՞վ կարող է պնդել, որ առանց կըրթուած և հոգով ազնուացած սերնդի մենք կարող ենք բարեկիրթ ժողովուրդ ունենալ մտածող իւր ազգի և նրա հիմանց շահերի վրայ: Դառն օրեր եկան հայոց գպրոցաց գլխին կամ հայ պատանեկութեան վրայ, Թեթեամիտ հովերով լցուեցան հայոց կըրթութեան վայրերը, հայոց դաստիարակները իկոչմանէ չէին հրաւիրուած: Արտաքին կեանքի պղտոր ալիքները հասան և մեր ջինջ ու յստակ գետերին և վարակեցին, հայոց անմահական ջրերը լուսաւորչու և Ներսէսի, և Սահակի և Մեսրոպի տնկած այգուն կարծես դադարեցին ջուր տալուց, ջուրը եկաւ դրսի հեղեղներից և ողողեց անպատէշ, անպաշտպան պարտէզներն ու այգիները. շատ ծառեր-գօրացան, շատ ծաղիկներ դալկացան: Հայոց հայրապետի գաւազանը-այժմ Մովսէսի գաւազանի նման պիտի խփուի պղտորուած ջրերին-յորդացած հեղեղատներին մաքրուելու

և զտելու նման, նախկին մաքուր, և անապական հայոց երկրից բղխող ջրերին: Հայոց մանուկ սերունդը կարօտ է ազնիւ և հայկական, բարոյական և ազգային կրօնական ուղիղ դաստիարակութեան: Հայոց եկեղեցւոյ հոգին պիտի սաւառնէ բոլոր դպրոցաց վրայ, բոլոր երիտասարդ ու մանուկ հայ ազգի անդամոց վրայ: Գեռու պիտի վանդին բոլոր օտարամու ուղղութիւնք, անուղիղ միջոցներ, որոնք մտել են յանուն իբրեւ թէ արտաքնոց: Գեռու պիտի վանուին բոլոր ճամադակող վարպետներ: Ուր էն մեր հայկաբանները, մեր հոգով մանկավարժները, մեր կրօնի հոգեւոր դաստիարակիչները, նրանց տեղը մանկամարդ և տղայամիտ երիտասարդներ են, բոլորն էլ, որոնք կրթութեւ տեղ-պիտի կրթեն, սովորելու տեղ պիտի սովորեցնեն:

Հայոց հայրապետը պիտի անմիջական օգնութեան հասնէ իւր աճող սերնդին, պէտք է նրա դեկավար մարմնին դեղը ցոյց տայ և անել լեքը ու պարտիքը հասկացնէ: Ձգայուն և սրտի տէր ժողովուրդ է մեզ պէտք, իսկ առանց զգացմունքի և սրտի գիտութեան ինչպէս կարելի է այնպիսի ժողովուրդ կրթել: Իսկ սրտի և զգացմունքի գիտութիւնը ազգային կրօնն է, ազգային եկեղեցւոյ պատրաստութեամբ պաշտօնեայի ձեռքով:

Անարժանութիւնը նշաւակ է շինել ազգին և

եկեղեցւոյն յաշտ օտարաց, արժանաւոր պաշտօնեայք են պէտք և այդ պիտի յարուցանել, հրապարակից հրաժարութեան երեսներ տալ, մի իմարել և արարէ գլանչել, նորերին պատրաստել, ստահակներին ի բաց վանել: Այդ է պահանջում ոչ միայն դարձու հոգին և հայոց ազգի անցեալը, այլ և մեր ժողովուրդը, բայց այդ ամեն ցաւերից ճնշուած-սրտակոտոր ժողովուրդը չի երեւում, նա դեռ չի սթափուած երկիւղից և սարսափից, նա դեռ կարծում է սուրինները և հրազէններն են իւր գլխի համար պահուած: Նա դեռ պատում է և պաշտպանողական դրութեան մէջ է: Բայց զարթնած առիւծը երկիւղալի է քան բոլոր կարծեցեալ երկիւղները, ուրեմն և պիտի շտապել մաքրել անդաստանը: Ժողովուրդը այդ է պահանջում և իւր հոգեւոր պաշտօնեաներին պատասխանատուութեան հրաւիրում: Ըբեալեկեղծաւոր պաշտօնեայն-երկու դէմք ցոյց տուող պաշտօնեան աւելի վատ է քան բոլոր ստահակ ողեկավարները, որոնց տեղը ըստ արժանւոյն պիտի ցոյց տրուի: Վեհափառ Հայրապետի կամքի առաջ բոլորը պիտի սթափուին: Թէ պաշտօնեայ և թէ ժողովուրդ նման արեգակի առաջի-փայլին, որի առաջ բոլոր խաւար ոյգերը, խաւար ստուերները կորչում են և հորիզոնի ծալքերի մէջ են փնտրում իրենց պաշտպանութեան:

թիւնը, - եթէ նրանք պաշտպանուելու տեղ և յե-
նարան պիտի ունենան:

Չորրորդ՝ Հայոց հայրապետի պարտքի և
իրաւանց մէջ է մտնում Հայոց աւերակ և խար-
խալեալ վանքերը և նրանց ունեցած կալուածք-
ները շնորհաբաշխուած ժողովրդի ջերմեռանդ և
ուսկոր մասերից, հարազատ իշխաններից և տի-
րող արքաներից: — Ի՞նչ են այդ վանքերը, հա-
յեր, դուք, ակնապիշ հայոց ժողովուրդ. այդ
սրբազան շէնքերը-հեռու կեդրոններից և ժխո-
րից-ներկայացնում են հայոց գիտութեանց տա-
ճարները, նախկին հայոց համալսարանները:
Բնութեան ծոցում, մայր երկրի կրծքում ճշմա-
րիտ հայրենասէրները, ներշնչեալ վարդապետ-
ները հաւաքած իրենց շուրջը հայազն պատա-
նիկների գիտութիւն էին տալիս: Այդտեղ էր
աւանդւում հային հայրենագիտութիւն, սուրբ
գիրք, հայոց պատմութիւն, բանաստեղծութիւն,
փիլիսոփայութիւն և ուսողական գիտութիւնը,
այսինքն ձեր լսած և սովորած մաթեմատիկան:
Քանի քանի նշանաւոր անձինք են տուել այդ
ներկայ հայի մտքից հեռու, սրտից հեռու պաշ-
տելի վայրերը: Թերթեցէք հայոց պատմութիւնը,
հայ գրականութեան էջերը... Հանգած են այդ
լուսոյ ջահերը պարզ բնութեան ծոցում, տնկուած
հայրենի երկրի կրծքում, վառել է պէտք հան-
գած օջաղը, որն իւր Տիրոջն է սպասել անդա-

դրում և սրտատրոփ: Յուշ լիցի, ձեզ, Որոտնե-
ցիները, Տաթևացիները, Շիրակացիները և Մա-
թուսաղաները, և խօսքի հերոս, աննման քնարի
տէր և տաւրի տէր Նարեկացին, դրանք ո՞չ այլ
տեղ են ուսել և ուսուցել, եթէ ոչ հայոց լեռների,
քարանձաւների անտառների հովանու տակ կեր-
տուած վանքերում: Այս է եղել վանքերի էու-
թիւնը և գոյութիւնը, այդ պիտի լինի և այժմ:
Կործանած և խարխալեալ հայոց տները պիտի
կանգնեն, պիտի ապրին-պիտի լոյս տան աշ-
խարհին. միք ասիլ-այնտեղ քիչ գործ կայ անե-
լու. գործը և լոյսը ամեն ժամանակ և ամեն
տեղ եղել է և պիտի լինի, միայն քաղաքները
չեն-որ լուսոյ վառարան կարող են լինել, իսկա-
կան լոյսը ամենաանմատչելի տեղերում աւելի
վառ և պայծառ է լուսաւորում և աւելի նպա-
տակայարմար է:

Նրանի ձեզ, խնկելի հայրեր, որ համեստու-
թեան քօղի տակ էք սիրել գործելու, քան շուկա-
ներում և փողոցներում:

Անանց փառք նրանց յիշատակին, որոնք
մայր երկրի իւրաքանչիւր քարը, խոտի շիւղը, ան-
ցած գնացածը երգել են, լացել են և թողել են որ-
պէս աւանդ մեզ:

Վառեցէք ձեր սրտի ճրագները և կար-
դացէք այդ թեկուզ խաչքարերը, և այդ ան-
լեզու քարերը-այդ մամուռտած արձանները. ի՞նչ

քաղցր, ինչ սիրուն լեզուով են խօսում սրտիդ հետ քան շատ մեծահասուղը գլխերի Այդ լեզուն այդ մրմունջը չեա կարող մոռանալ, քանզի մեր նախնիք են գերեզմանից խօսում։ Ուրեմն այդ մրմունջները պիտի յառնեն, հայոց արժանընտիր հայրապետը իւր վեհ խօսքով պիտի գոչէ նման փրկչական խօսքի, «Վազարէ, արի Եկ արտաքս»։

Հինգերորդ՝ հայոց հայրապետին է սպասում մեր անպաշտպան և անհովիւ թեմերը, հայոց հայրապետին է սպասում ընդհանուր հայոց կարգ ու կանոնը, վտանգեալ խաղաղութիւնը եկեղեցական դասի մէջ։ Հայոց հայրապետը միայն կարող է հայոց ազգին տալ և այն միութեան օղակը՝ Ս. Միւռնոնը, որը իբրև մի տիեզերական շղթայ կապում է արևադարձի պրեքեալ երկրի հային և սառուցեալ երկրում վտարանդի թափառող հային Ս. Էջմիածնի կամարների հետ։ Հայոց հայրապետին է սպասում մեր բազմակարօտ ժողովուրդն ըստ ամենայնի, որը արոնելուն այլ ևս ժամանակ ու կարիք չկայ։

Ո՛չ մի հայրապետ հայոց ազգի անցեալ փառքի տաճարում չէ զլացել իւր լուսման ձգել և իւր արձանը կանգնել փայլուն կամ կիսափայլուն, ումանց միայն չէ յաջողուել։ Բայց քանի քանիսը իրենց դարը և իրենց ազգը այնպիսի

փայլուն կերպով են կնքել, որոնց օրինակը ցայսօր կենդանի են մնացել հայոց ժողովրդի սրտի խորին ծաղիքում։ Նրանք ապրել են ոչ միայն իրենց ժամանակի համարձայն և ապագայի։ Յուշ լիցի ձեզ, հայեր, մի անվերջ շարք անվերջ շարան դէմքերի և լուսաւոր դէմքերի, սկսած մեծ հայրապետ Լուսաւորչից, Ներսէսից, Սահապից, բայց չեմ կարող չյիշել այս պահուն մի անցած գնացած դէմք միայն։

Արաբացոց տիրապետութեան ժամանակն էր, ըստ բանաստեղծի

«Կըղզողար ահէն հայը անպաշտպան,

Երբ Մոհմադ հոնքը դրաւ Հայաստան»։

Հայի Արեան «Ծաղաւի արաբացիք հայոց անպաշտպանութիւնը պատժելու համար և վրէժխնդիր լինելու համար իրենց մի ճակատամարտի կոլուտի նկատմամբ, ժամանակի ամիրան մեծ զօրքով պատրաստուեց մտնել Հայաստան հիւժո՛ւած և արնաքամ ժողովուրդը հնար չունէր, ոյժ չկար պաշտպանելու»։

«Ազգի այսպիսի թշուառ ժամանակ

Յիշեց իւր հօտը հայրապետ Սահակ»։

Ես կերթամ ասաց Մոհմադի դուռը

Հեռացնել հայէն մահաբեր սուրը»։

Ասաց և կատարեց, մի քանի ընկերներով ճանապարհ ընկաւ դէպի այն երկիրը, որով պիտի անցնէր Մոհմադ։ Բաղտը չծպտաց անձնակէր

հայրապետին. նա Դամասկոսում ծանր հիւանդացաւ և զգալով իւր մահը, մի նամակ գրեց յանուն Մահմադի և խնդրեց իւր ձեռքում դնել մեռնելուց յետոյ, որ ինքը տայ նրան: Հսկեց Մահմադը, որ հայոց հայրապետը վստահացել էր գալ դէպի իրեն, նա կամեցաւ տեսնել այդ խիզախ դէմքը, որը եկել էր իւր ցասումը հանդարտացնելու համար: Հէնց որ ոտքը դրաւ սուրբի դին պարունակող սենեակի շէմքին, ըստ բանաստեղծի

«Ով հրաշք դին իւր ձեռքը կարկառեց
Երբ նամակը տուեց,

Ինչ խնդիրք ունի քեզմէն Մահակը

Տեղով կը պատմէ քեզ այս նամակը»:

Կարդաց Մահմադը այս նամակը և խոր ոգոց հանեց. «և իւր կատղած գօրքը հայ երկրէն հանեց»:

Ուրեմն հայոց հայրապետին չի կասեցրել ո՛չ հուրը, ո՛չ սուրը, ո՛չ մահը—ո՛չ ցաւը: Այսպիսի փայլուն դէմքերով լիքն է այդ շարանը:

Այսպիսի փայլուն դէմքեր նստելով Ս. Էջմիածնում, կառավարելով հայոց ազգը Հայաստանի կրծքից, իւրեանք իրենց հերթում երկու անգամն զազափարններ իմի՝ Ս. Էջմիածին և հայոց հայրապետութիւն: Հայոց եկեղեցին ամենուրեք ենթարկուած է և ենթարկուած է Ս. Էջմիածնին—կամ այլապէս մայր-Աթոռին, ուս-

տի և կոչում է ճմախաթոռ ս. Էջմիածին: Այդտեղից են կառավարել հայոց Ժողովրդին, այդտեղից են շերմացրել և տաքացրել հայոց սառած սրտերը, այդտեղից են ջամբուել բոլոր հրահանգները ազգային միութեան և ազգային գիտակցութեան և ինքնապաշտպանութեան: Այդ է պատճառը, որ հայոց մայր Աթոռը շատ և շատ լեզուներով և հազար ու մի յիշատակներով է խօսում հայոց սրտերի հետ. նրա իւրաքանչիւր խօսքը, իւրաքանչիւր գիրը սրբութեամբ է ընդունուել, այդ չէ՛ պատճառ, որ հայոց հայրապետների կոնդակ-հրահանգները նախ՝ սրբազնագործ պաշտօնեան գլխի վրայ գրած պատում է եկեղեցում և ապա ընթերցում ի լիւր ամենեցուն:

Այս բոլորից յետոյ, հայեր, միթէ՛ իրաւունք չունիմ ի պաշտօնէ այս սուրբ բնակից ի լուր ամենեցունց ասել, աշխարհաւեր քաղաքականութիւն չէ՛ միթէ՛ և սխալ և տնաւեր մոլորութիւն չէ՛ այն բոլոր փոքրիկ մեծ, երեխայ և տղայ հրապարակախօսների, քարոզիչների արածը, որոնք իրենց թոյլ են տալիս յանուն իրենց համարանհասկանալի ազատամտութեան խօսել և բարբառել այն սկզբանց դէմ, որոնց վերսթուգելով, կամ նոյնիսկ ընդդէմ այն ծիսից և արարողութեանց, որոնց հայր սգովոր է տեսնել ի մանկութենէ:

Սիրելի չեն միթէ՛ ձեզ, հայեր, մեր բոլոր ծէ-

սերն ու տօները, աւանդութիւնները և կարգերը, այլ չեմ յիշում այն բարձր ու վեհ գաղափարները: Քանզի կրկնում եմ, բոլորը-բոլորը հարազատ են և հայկական, բոլորը սրտիդ հետ կը խօսեն, մտքիդ հետ կը խօսեն-գերեզմաններից կը խօսեն, սիրելի շիրիմները լեզու առած կը խօսեն: Բոլոր, բոլորը արժէքաւոր են և սուրբ, սուրբ են, քանի որ մեզ միմեանց կը զուգորդեն, անցեալի, ներկայիս և ապագայի միութեան պաշտպանութեան անջինջ գծերն են: Արտաքոյ քան այս մեծ մեծ գաղափարներ, մեծ-մեծ սկզբունքներ ամէն ինչ օտար են հայի համար:

Փորձիր ձեռք տալ ազգային ծառի ամէն մի թելին, ամեն մի շիւղին, կը թափթփէ նա իւր ազագուն տերէնները և հողմերը կը տանեն նրանց դէպի կորստեան գուբը: Ուրեմն զգուշացէք, հայեր:

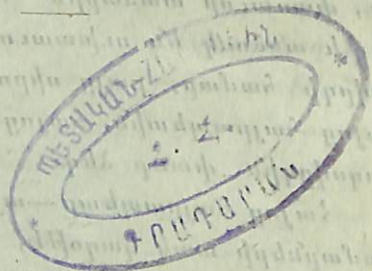
Յուշ լիցի ձեզ փոթորկից և կարկտից ազատուող, մահուան տագնապից ազատուող իւր փրկիչ ծառի բնիներքոյ ճրնձղկան պատմութիւնը:

Ծիտը փոթորկի ժամանակ իւր կեանքը բաց օդում վերստին ստացաւ ի շնորհս հովտի մէջ տնկուած ծառի, ապաւինելով նրան: Ինչպէս յայտնեց այդ խեղճ կենդանին իւր շնորհակալութիւնը. նա բուն շինեց, ձու ածեց այդ ծառի ճրղների վրայ, իւր սէրը և սիրտը փրկիչ ծառի

ճղների վրայ դրաւ և իւր երգը, իւր քաղցր ձայնը այդտեղ ասեց, իւր ուրախութիւնը իւր շնորհքն այդպէս արեց, դի աւելի ոչինչ ունէր և ոչինչ կարող էր: Հայեր, ս. էջմիածինը իւր մայր աթոռով, իւր հայրապետութեամբ, այդ փրկիչ ծառն է, որ մեզ բոլոր փոթորիկներից ազատել է, բոլոր խորշակներից պահպանել է, բոլոր սառնամանիքներից պաշտպանել է: Երախտագիտութիւն ունենանք, մենք ևս մեր սիրտը, մեր սէրը, մեր երգը և շնորհքը տանք ս. էջմիածնին և նրա հայրապետին: Տանք, քանի որ երախտագիտութիւնը շնորհքներից ամենասիրելին և ամենագեղեցիկն է: Ս. էջմիածնի և մեր նոր հայրապետի անունները տարէք տնկեցէք ձեր որդոց սրտերում, տարէք և յայտնեցէք այս աշխարհանդէս տօնի մասին ձեր բոլոր զաւակաց, ձեր ազգականաց, որոնք հնար չունեն այս պահուն այստեղ լինելու, փառաւոր տաճարիս համեստ կամարները նեղ և անձուկ են ուխտաւոր և հարազատ ժողովրդի համար, բայց սիրում է հայոց տունը, հայոց հայրապետին, հայոց բեմը. փառք այդ ժողովրդին, փառք ձեզ:

Հայոց հայրապետը—այնտեղ ս. էջմիածնի կամարների տակ կաղօթէ, հայոց ժողովուրդը—ուխտաւոր ժողովուրդը նոյնպէս կաղօթէ, ոյժ

Կը խնդրէ Լուսաւորչի, Ներսիսի, Սահակի և Մեսրոպի Աստուծոց, որ զօրավիգ լինի մեր արժան ընտիր հայրապետին, հովանաւոր լինի մայր աթոռին — ս. Էջմիածնին. մենք ևս, հայեր, եղբարք սիրեցեալք, միանանք այդ աղօթից և զգացմանց, խառնենք մեր ներքին յոյգերը այդ յորդանոս յուզմանց գետին և մաղթենք ըստ մեր խնկելի նախահարց մրմունջներին. ով Տէր, — «բարեխօսութեամբ վերին Քո զօրաց միշտ անշարժ պահեա զաթոռ Հայկազնեայց», հօտով, հօտապետով — յամերամ ժամանակօք յաւիտեանս յաւիտենից — ամէն:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0170832

ԻՄ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՆՆԵՐԸ

- 1) Խաչատուր Աբովեանի կեանքը
սպառուած. 60 կ.
- 2) Յարութիւն մարդկան—երկրորդ
տպագր. (արժանացած Սահակ
Մեսրոպեան մրցանակին).— սա-
կաւաթիւ 10 կ.
- 3) Հայի Լուսաւորիչը—սակաւաթիւ 10 կ.
- 4) Ատենախօսութիւն 10 կ.

Դիմել հեղինակին

Баку.

Свящ. Нерсесу Теръ-Карапетянцъ
կամ

Թիֆլիզ Կենտրոնական գրավաճառանոցին.